

шења међудржавних обавеза. Прекидање једном са таквом праксом значило би упозорење за државе Уније да у будућности не доносе законе у супротности са међудржавним уговорима. Све то добија још већи значај с обзиром на међународни положај САД и пораст њених међународних уговорних обавеза последице Другог свјетског рата. Коначна одлука о даљим мјерама ће свакако, зависити од политичке одлуке ваде.

Др. Милан Булајић

ПОЛОЖАЈ ОШТЕЋЕНОГ У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

I. Кривично дело као законом одређена друштвено опасна делатност управљено је против друштва, државе као целине, а често и против одређених лица, грађана. Неопходно је да се у друштву успостави равнотежа која је нарушена вршењем кривичних дела. Друштвени интерес захтева да се окривљени казни ако је кривично одговоран за односно дело. Поред овог друштвеног интереса постоји и интерес оштећеног да се окривљени казни, а и његов интерес да оствари свој имовинскоправни захтев који је настао услед извршења кривичног дела. Интерес друштва-државе и интерес оштећеног поклапају се у настојању да кривично одговорни учинилац кривичног дела не осујети кривични поступак и не остане без казне.

Захтев за примену кривичне санкције припада у првом реду држави и остварује се у кривичном поступку. Имовинскоправни захтев остварује оштећени у парничком поступку. Међутим, у многим правним системима постоји могућност да се имовинскоправни захтеви, настали извршењем кривичног дела, остварују у току кривичног поступка (тзв. адхезиони или придружни поступак). Решавањем оба захтева у једном поступку постиже се уштеда у времену и трошковима поступка, а овакво решавање је могуће с обзиром на истоветност разлога постанка оба захтева, као и истоветност једног дела доказног материјала. Поред тога, овим се задовољава интерес оштећеног коме се омогућује да брже, лакше и без великих трошкова оствари свој имовинскоправни захтев. С друге стране, оштећени својом активношћу у кривичном поступку може допринети бољем расветљавању и правилнијем решењу саме кривичне ствари (1).

Наш законик о кривичном поступку (даље у тексту ЗКП) предвиђа могућност да оштећени захтева да се у кривичном поступку, упоредо са одлучивањем о примени кривичних санкција, одлучи о његовом имовинскоправном захтеву који проистиче из кривичног дела а односи се на накнаду штете, повраћај ствари или поништај одређеног правног посла. Решавајући кривичну ствар, суд утврђује и многе околности од којих зависи доношење одлуке о имовинскоправном захтеву, па је економично да суд, на предлог оштећеног, одлучи уједно и о том његовом захтеву. Међутим, треба нагласити да оштећени није дужан да стави предлог да се

(1) Др. Богдан Златарић: Адхезиони поступак по новом Законику о кривичном поступку, „Наша законитост“, бр. 10/1953, с. 529—530.

о његовом имовинскоправном захтеву одлучује у кривичном поступку, а с друге стране суд није дужан да о том захтеву расправља ако би се тиме знатно одуговлачио кривични поступак;

По одредбама нашег ЗКП суд не може у кривичном поступку изрећи да се оштећени одбија са својим имовинскоправним захтевом. Ако дође до обустављања кривичног поступка решењем или се донесе ослобађајућа пресуда или пресуда којом се оптужба одбија, оштећени се увек упућује у целости са својим захтевом на парницу. Изузетно у случају пресуде којом се оптужба одбија због ненадлежности, оштећени се упућује да може ставити нов предлог за адхезиони поступак пред надлежним судом. Само ако је донео осуђујућу пресуду кривични суд може досудити захтев у целини или делимично а за вишак упутити оштећеног на парницу. При доношењу осуђујуће пресуде суд мора оштећеном досудити имовинскоправни захтев бар у оном делу који је у кривичном поступку доказан.

По већини законодавства суд у кривичном поступку може решити о имовинскоправном захтеву оштећеног само у случају осуђујуће пресуде, али нека законодавства предвиђају да суд може о том захтеву решити и у случају ослобађајуће пресуде (на пример, француско и италијанско законодавство). И у нашем ЗКП требало би предвидети да се у случају доношења ослобађајуће пресуде поступак, на захтев оштећеног, може наставити по одредбама кривичног поступка ради одлучивања о његовом имовинскоправном захтеву. То би било у складу са начелом процесне економије, јер би настављање поступка у том кривичном предмету, где се најчешће налазе сви докази потребни за решавање о захтеву, представљало за оштећеног знатну уштеду у времену и трошковима (2). Обим имовинскоправне одговорности је шири од кривичноправне одговорности и тамо где не постоји кривична одговорност може ипак да постоји имовинскоправна одговорност. Ако суд има довољно елемената да досуди имовинскоправни захтев, он треба о њему да реши и у случају ослобађајуће пресуде. Сматрамо да о имовинскоправном захтеву не би требало одлучивати једино у случају пресуде којом се оптужба одбија. У случају ове пресуде суд се не упушта у решавање саме кривичне ствари, тј. не решава главно питање о постојању кривичног дела и кривичне одговорности учиниоца, већ због извесних процесних разлога обуставља кривични поступак. У таквом кривичном предмету неће ни бити прикупљен потребан доказни материјал који би омогућио да настављени поступак о имовинскоправном захтеву тече лакше и брже него нови поступак пред грађанским судом. Стога у овом случају треба оштећеног упутити у целости са својим захтевом на парницу.

II. У римском кривичном поступку у доба републике, у начелу, сваки римски грађанин без обзира да ли је непосредно повређен или угрожен кривичним делом, могао се појавити у улози тужиоца. То је систем популарне тужбе који и данас постоји у нешто измењеном облику у енглеском кривичном поступку, за разлику од система приватне тужбе у коме се као овлашћени тужилац јавља лице које је оштећено кривичним делом.

(2) Др. Јосип Ернчић: Главна расправа, реферат на Саветовању правника организованом од Југословенског удружења за кривично право и криминологију у Арапеловцу од 10 до 12 јануара 1962, с. 39.

Савремени поступак, по правилу, започиње на иницијативу државног органа, без обзира да ли оштећени жели или не жели да поступак започне. Међутим, под одређеним условима и лице које је оштећено кривичним делом може имати улогу овлашћеног тужиоца.

Наш кривични поступак, заснован на оптужном принципу, покреће се на иницијативу овлашћеног тужиоца. Сем јавног тужиоца сви остали овлашћени тужиоци су у суштини оштећени и по томе основу имају право гоњења учиниоца кривичног дела. Док у случајевима кривичних дела за која се гони по службеној дужности јавни тужилац врши гоњење искључиво у друштвеном интересу, у случајевима кривичних дела за која се гони по приватној тужби само оштећени одлучује да ли ће се водити кривични поступак.

Ако се за кривично дело гони по предлогу, јавни тужилац није овлашћен да покрене поступак без предлога оштећеног, нити је овлашћен да продужи гоњење ако оштећени одустане од датог предлога. ЗКП не предвиђа да предлог оштећеног има одређену форму или садржину. Кривична пријава оштећеног или предлог за остваривање имовинскоправног захтева сматрају се предлогом за гоњење. Чим је оштећени поднео пријаву-предлог, јавни тужилац учествује у поступку по службеној дужности. У таквом поступку оштећени није странка и он може само да остварује свој имовинскоправни захтев, као и да предлаже извођење доказа, како у правцу утврђивања кривичног дела и кривичне одговорности окривљеног, тако и у правцу утврђивања свог имовинскоправног захтева. Међутим, он је иницијатор кривичног поступка, а поред тога појављује се у својству супсидијарног тужиоца у случају одустанка јавног тужиоца од гоњења. Када оштећени као супсидијарни тужилац у поступку по кривичним делима за која се гони по предлогу одустане од захтева за гоњење, овај одустанак укључује и одустанак од предлога за остваривање имовинскоправног захтева у кривичном поступку. Тај захтев је придружног карактера и увек дели судбину захтева за кривично гоњење.

У поступку по кривичним делима за која се гони по службеној дужности оштећени се може појавити и у улози оштећеног као тужиоца. Кад јавни тужилац нађе да нема основа да покрене кривични поступак или да продужи гоњење за кривично дело за које се гони по службеној дужности, на његово место, под законом одређеним условима, може ступити оштећени као тужилац не може доћи на место јавног тужиоца да би за-ако јавни тужилац за односно кривично дело не покрене уопште поступак или ако одустане у потпуности од гоњења за одређено кривично дело, иако постоје законски услови да се учинилац кривично гони. Према томе, оштећени као тужилац не може доћи на место једног тужиоца да би заступао друкчију правну квалификацију кривичног дела или да би гонио окривљеног према коме је јавни тужилац одустао од гоњења, али је у исто време и за исту радњу гоњење управо против другог лица као окривљеног (3). Изузетак од овог правила предвиђен је само у чл. 403, ст. 1, ЗКП. Ова одредба проширује могућност оштећеног да се појави као

(3) Др. Тихомир Васиљевић: Коментар Законика о кривичном поступку, Београд, 1957, с. 63.

тужилац и представља меру за заштиту оштећеног од неактивности јавног тужиоца, и овај изузетак не важи ако јавни тужилац у означеном року поднесе среском суду оптужни предлог за лакше кривично дело.

Установа оштећеног као тужиоца представља допунску заштиту друштвеног интереса и истовремено задовољава оправдани интерес оштећеног да се учинилац кривичног дела гони и казни. Оштећени као тужилац нема дужности и права јавног тужиоца као државног органа. За њега не важи принцип легалитета у покретању кривичног поступка. Он нема право и дужност изјављивања правних лекова у друштвеном интересу. Оштећени као тужилац нема право захтевања извиђаја; он није изузет од дисциплинске власти председника већа; он не може захтевати да му се списи доставе ради разматрања и др.

ЗКП предвиђа знатна ограничења права оштећеног да сам предузме односно настави гоњење. За кривична дела из надлежности окружног суда отпочињање односно продужење гоњења зависи увек од сагласности истражног судије, а у случају неслагања истражног судије од одлуке већа окружног суда. Значи да оштећени као тужилац долази на место јавног тужиоца под претходном судском контролом. Ово је оправдано с обзиром да је овде реч о кривичним делима за која се гони по службеној дужности и ако јавни тужилац није нашао основа за гоњење, треба суд да се сагласи о отпочињању односно продужењу гоњења. Поред тога мора се водити рачуна и о интересима окривљеног. Оштећени се често руководи својим личним интересом за гоњење, његови мотиви могу бити чисто субјективни, као на пример, жеља за осветом. Претходне судске контроле нема ако јавни тужилац одустане од оптужнице на главном претресу а оштећени се одмах изјасни да жели да продужи гоњење. У поступку пред среским судом, оштећени као тужилац нема овлашћење да захтева спровођење извиђаја а има право да, под законом одређеним условима, покрене кривични поступак подношењем оптужног предлога.

Могућност поновног преузимања гоњења од стране јавног тужиоца има свог оправдања у чињеници да је овде реч о кривичним делима за која се гони по службеној дужности, али садржи и опасност осујећења права оштећеног да успе са својом оптужбом. У циљу заштите интереса оштећеног од евентуалне злоупотребе јавног тужиоца, ЗКП предвиђа у чл. 339, ст. 4, да оштећени има право жалбе на пресуду из свих разлога из којих се пресуда може побијати и то само онда ако је јавни тужилац преузео гоњење од оштећеног на основу овлашћења из чл. 63, ст. 2, ЗКП. Разуме се да у овом случају и јавни тужилац има право жалбе на пресуду. Исто тако, ако јавни тужилац није присутан на главном претресу пред среским судом, оштећени има право да изјави жалбу против пресуде из свих разлога из којих се може жалити и јавни тужилац (чл. 413, ст. 7, ЗКП). И ова одредба пружа могућност оштећеном да заштити своје интересе и замени јавног тужиоца који, неприсуствовањем на главном претресу, није показао интересовање за претрес и исход поступања.

III. Оштећени нема положај странке, изузев када се појављује у улози тужиоца (супсидијарни или приватни тужилац). Оштећени је помоћни кривичнопроцесни субјект који остварује свој имовинскоправни захтев,

а у сваком случају он је користан помагач јавног тужиоца. Он познаје средину у којој је извршено кривично дело, личне и узајамне односе субјеката у кривичном поступку, има шире могућности од јавног тужиоца да пронађе доказе и учини примедбе на доказе противне странке, тако да својом активношћу може знатно допринети успешном вођењу поступка.

ЗКП даје право оштећеном да у претходном поступку указује на све чињенице и доказе који су од важности за утврђивање кривичног дела, проналажење учиниоца и утврђење његовог имовинскоправног захтева. На главном претресу оштећени има право да предлаже доказе, даје друге изјаве и предлоге којима се иде на разјашњење ствари и да поставља питања оптуженом, сведоцима и вештацима. Исто тако, он има право да разгледа списе, уз извесна ограничења у претходном поступку (чл. 59 ЗКП). На тај начин, остварујући свој имовинскоправни захтев, оштећени помаже и у вршењу функције гоњења.

У нашем кривичном поступку оштећеном треба дати активнију улогу и у предузимању свих радњи које иду за утврђивањем кривичног дела и кривичне одговорности окривљеног. Садашњи кривичнопроцесни положај оштећеног не одговара његовом интересу, значају и доприносу који би он могао пружити кривичном поступку. Поред оптуженог, оштећени је највише заинтересован за исход кривичног поступка, јер је он жртва кривичног дела и о његовом интересу се расправља у кривичном поступку. Када се већ кривично гоњење у начелу врши по службеној дужности од стране представника друштвеног интереса, онда није оправдано што се оштећеном, који исто тако жели да учинилац кривичног дела буде гоњен и кажњен, не омогући да учествује активније у кривичном поступку. С друге стране, оштећени као особа чије је лично или имовинско право повређено или угрожено кривичним делом има непосредно сазнање о том делу. Оштећеном је најбоље познат кривични догађај јер му је најчешће био присутан односно учествовао у њему и осетио његове последице, те му и уз тих разлога треба дати више иницијативе у изношењу чињеница и предлагању доказа, у саслушању сведока и вештака и уопште више учешћа у кривичном поступку. Наиме, процесни положај оштећеног требало би умногоме приближити положају тужиоца, тј. дати му овлашћења која имају странке. Само неки прописи ЗКП изједначавају оштећеног са странкама као, на пример, чл. 266, ст. 1 и 2, 301 ст. 1, 309, ст. 1. Већина прописа који регулишу иницијативу кривичнопроцесних субјеката у главном кривичном поступку односе се на странке, тужиоца и оптуженог. Тако, на пример, чл. 268, ст. 3, предвиђа да се о времену и месту саслушања сведока или вештака обавештавају странке ако је с обзиром на хитност поступка то могућно. Странке могу присуствовати овом саслушању и постављати питања сведоку односно вештаку. У доказном поступку иницијатива у изношењу чињеница и предлагању доказа дата је углавном странкама. По чл. 304, ст. 4, странке могу до завршетка главног претреса предлагати да се извиде нове чињенице и прибаве нови докази, а могу поновити и оне предлоге који је председник већа или веће раније одбило. Исто тако странке имају право да стављају примедбе и дају објашњења у погледу исказа сваког сведока или вештака

и после читања сваког записника или другог писмена (чл. 315 ЗКП). По завршеном доказном поступку председник већа упитаће странке да ли имају какве предлоге за допуну доказног поступка (чл. 316, ст. 1, ЗКП). Према томе, иницијатива у формирању процесног материјала дата је углавном странкама, те би у том погледу и уопште у вези учешћа у расправљању оштећеног требало изједначити са странкама односно тужиоцем. Ово би унело више живости у расправу и допринело бољем осветљавању и правилнијем решењу кривичне ствари (4).

Поред тога, активнија улога оштећеног у кривичном поступку одговарала би нашем општем друштвеном развиту који подиже свест и вредност човека са свим његовим својствима социјалистичког грађанина. Битне промене у положају радног човека у привреди и разним друштвеним делатностима захтевају нови став према грађанину-субјекту у кривичном поступку. У складу са нашим друштвеним прогресом и развиту нових социјалистичких односа међу људима нужно је да се измени и положај неких кривичнопроцесних субјеката. Чињеница да је оштећени лично заинтересован за исход кривичног поступка не сме да ствара претдубеђење да ће оштећени увек да се руководи само својим личним интересима или чисто субјективним мотивима (жељом за осветом, тежњом да се наплати за зло које му је учињено). Већ смо напоменули да се интереси оштећеног и интереси заједнице, због друштвене опасности кривичног дела, поклапају у настојању да кривично одговорни учинилац кривичног дела буде кажњен. У социјалистичком друштву човек се преваспитава у правцу координирања свог личног и друштвеног интереса. Стога и на оштећеног треба гледати са већим поверењем, јер је у питању нови човек у кога све мање постоји застарело схватање о суду и правосуђу уопште. У кривичном поступку оштећени треба да добије улогу и значај који су одраз новог друштвеног гледања на човека као социјалистичког грађанина и као кривичнопроцесног субјекта.

Др. Милица Стефановић — Златић

(4) Др. Јосип Врнчић: н. д., с. 38 и 39.